

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิเคราะห์ "เพลงพื้นบ้านหมอลำเพื่อการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม" มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาของเพลงพื้นบ้านหมอลำในฐานะที่เป็นสื่อถ่ายทอดความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี การดำเนินชีวิต และความรู้ด้านต่าง ๆ ของชาวอีสาน เพื่อการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง โดยใช้รูปแบบการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากเพลงพื้นบ้านหมอลำที่วางจำหน่ายในช่วงปี 2538 (มกราคม - ธันวาคม) รวมทั้งสิ้น 25 ชุด 267 เพลง คิดเป็นเรื่องราวที่ถ่ายทอดทั้งหมดรวม 1,198 เรื่อง

จากการวิเคราะห์เนื้อหาเพลงพื้นบ้านหมอลำได้สะท้อนถึงการดำเนินชีวิตมากที่สุดคือ ร้อยละ 40.48 รองลงมาคือ ค่านิยมร้อยละ 28.22 ความเชื่อร้อยละ 20.20 ขนบธรรมเนียมประเพณี ร้อยละ 6.59 และน้อยที่สุดคือ ความรู้ด้านต่าง ๆ ร้อยละ 4.61 โดยสรุปผลการศึกษาดังต่อไปนี้

1. การดำเนินชีวิต พบว่าได้ถ่ายทอดเรื่องความรักมากที่สุด รองลงมาตามลำดับได้แก่ เรื่องการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจ สภาพภูมิอากาศ อาหาร การแต่งกาย สภาพที่อยู่อาศัย และน้อยที่สุดคือเรื่อง การยอมรับผู้นำ

2. ค่านิยม พบว่าได้ถ่ายทอดเรื่องความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากที่สุด รองลงมาตามลำดับได้แก่เรื่องความสนุกสนาน ความขยันและความอดทน ความทรูทร่า ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรักถิ่นฐาน คุณความดี ความกตัญญู การหวังความสุขในวันข้างหน้า การยอมรับบุญกรรมโดยไม่ได้แย้ง การพึ่งพาอาศัยกัน การเคารพผู้อาวุโส ความมีเกียรติ การรักษาหมู่เหล่าหรือรักพวกพ้อง การทำบุญ การชอบเสี่ยงโชค

ความรักญาติพี่น้อง การแบ่งชนชั้น การศึกษา ความสันโดษ และน้อยที่สุดคือเรื่องการเชื่อผู้มีอำนาจ

3. ความเชื่อ พบว่าได้ถ่ายทอดเรื่องกฎแห่งกรรมมากที่สุด รองลงมาตามลำดับได้แก่เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไทโรศาสตร์ นรกสวรรค์ การให้พร ฤกษ์ปีศาจและวิญญาณ บุพเพสันนิวาส โสยศาสตร์ ชั่วบุญ และน้อยที่สุดคือเรื่องยักษ์และเรื่องยากกลางบ้าน ซึ่งมีจำนวนเท่ากัน

4. ขนบธรรมเนียมประเพณี พบว่าได้ถ่ายทอดประเพณีในฮีตสิบสองมากที่สุด และรองลงมาคือ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

5. ความรู้ พบว่าได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องการเมืองการปกครองมากที่สุด รองลงมาตามลำดับได้แก่ เรื่องการสาธารณสุข ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสังคม ปรัชญาและโหรา การอนุรักษ์วัฒนธรรม และน้อยที่สุดคือเรื่องวิทยาศาสตร์และเรื่องการอนุรักษ์การท่องเที่ยว ซึ่งมีจำนวนเท่ากัน

การดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิตที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านหมอลำแบ่งได้เป็น 8 ด้าน ได้แก่

1. ความรัก แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ความรักของหนุ่มสาว ความรักของสามีภรรยา และความรักของบิดามารดา

2. การประกอบอาชีพ ที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านหมอลำ ได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม ด้าขาย รับราชการ รับจ้าง นักร้อง และอาชีพพณิชยการ

3. เศรษฐกิจ พบว่า เศรษฐกิจได้จากการประกอบอาชีพ 3 ประเภท ได้แก่ การประกอบอาชีพในท้องถิ่น การประกอบอาชีพในต่างถิ่น และการไปประกอบอาชีพในต่างประเทศ

4. สภาพภูมิอากาศ พบว่า มีความแห้งแล้งมาก ฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนจัด และฤดูหนาวจะมีอากาศหนาวจัด

5. อาหาร พบว่า อาหารของชาวอีสานจะเป็นสิ่งที่มีตามธรรมชาติ เช่น ปลา ปู กุ้ง หอย กบ เขียด แยม กุ้งก้าม เป็นต้น และประเภทผักต่าง ๆ เช่น ผักลิ้มขี้ ผักพังกวย ผักติ้ว ผักกะโดน หน่อไม้ เป็นต้น

ส่วนการประกอบอาหารมีหลายวิธี เช่น จี่ ปิ้ง ปั่น อ่อม ลาบ เป็นต้น

6. การแต่งกาย พบว่า ชาวอีสานสมัยก่อนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ทอขึ้นเอง มีทั้งทอด้วยผ้าฝ้ายและทอด้วยผ้าไหม ผู้หญิงอีสานมักนิยมนุ่งซิ่นหมี่หรือซิ่นไหม ส่วนผู้ชายจะนุ่งโจงกระเบน
7. สภาพที่อยู่อาศัย พบว่า สภาพบ้านเรือนของชาวอีสานในชนบทจะเป็นบ้านไม้มีใต้ถุนสูง ถ้ามีฐานะยากจนมากจะนุ่งหลังคาด้วยใบจากซึ่งคล้ายกับเถียงนาที่อยู่กลางท้องนาเพื่อใช้พักฝนในยามเหน็ดเหนื่อย
8. การยอมรับผู้นำ แบ่งได้ 2 ด้าน ได้แก่ ผู้นำทางศาสนา และผู้นำทางฆราวาส

ค่านิยม

ค่านิยมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านหมอลำ มีดังนี้

1. ความมั่นคงทางฐานะ พบว่า ชาวอีสานในชนบทพยายามสร้างฐานะด้วยการเดินทางไปทำงานต่างถิ่น หรือถ้าเป็นฝ่ายหญิงมักจะเลือกคู่ครองที่มีฐานะร่ำรวย
2. ความสนุกสนาน พบว่า ชาวอีสานมักจะสนุกสนานกันในงานประเพณีต่าง ๆ หรือฝ่ายชายอาจจะหาความสนุกสนานจากการดื่มเหล้า
3. ความขยันและความอดทน พบว่า ชาวอีสานจะมีความขยันและความอดทนมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการมีชีวิตที่แร้นแค้น และอาชีพรับจ้างใช้แรงงานส่วนใหญ่จะเป็นชาวอีสาน
4. ความหวงแหน พบว่า คนในเมืองที่มีฐานะร่ำรวยมักจะนั่งรถเก๋งคันใหญ่ และรับประทานอาหารในภัตตาคาร หรือการซื้อเสื้อผ้าราคาแพง เป็นต้น
5. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พบว่า ชาวอีสานในชนบทมักจะเป็นคนที่เมตตาใจต่อกัน หรือแม้แต่กับคนแปลกหน้าก็จะต้อนรับด้วยดี
6. ความรักถิ่นฐาน พบว่า ชาวอีสานเป็นคนรักถิ่นฐานมาก แม้จะไปทำงานต่างถิ่น หากมีงานเทศกาลคราวใด มักจะกลับไปเยี่ยมบ้านของตนเสมอ
7. คุณความดี พบว่า มักยกย่องและบูชาในบุคคลที่มีคุณความดีอยู่เสมอ
8. ความกตัญญู พบว่า มักจะรำลึกถึงบุญคุณของผู้มีพระคุณ เช่น การเชื่อฟังบิดามารดา เป็นต้น

9. การหวังความสุขในวันข้างหน้า พบว่า ทุกคนย่อมมีความหวังที่จะพบกับความสุขในวันข้างหน้า เพื่อเป็นกำลังใจในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ

10. การยอมรับบุญกรรมโดยไม่ได้แย้ง พบว่า ความพลาดพลั้งในชีวิตถือเป็นเรื่องธรรมดา และควรจดจำไว้เป็นบทเรียน ทุกคนควรยอมรับในบุญกรรมที่เคยก่อไว้

11. การพึ่งพาอาศัยกัน พบว่า ชาวอีสานมักจะช่วยเหลือกันในคราวเดือดร้อน เช่น ให้การอุปถัมภ์ค้ำชู การช่วยเพื่อนบ้านทำนา เป็นต้น

12. การเคารพผู้อาวุโส พบว่า ชาวอีสานจะให้ความเคารพผู้อาวุโสด้วยการแสดงออกต่าง ๆ เช่น การกราบขอขมาในคราวที่ทำความผิด การปรึกษาปัญหาต่าง ๆ กับผู้อาวุโส เป็นต้น

13. ความมัชยัสถ์ พบว่า มักจะเก็บเงินไว้ใช้จ่ายในเรื่องที่จำเป็น เช่น ผ่อนชำระหนี้สิน อุปการะบุพการี และการแต่งงาน เป็นต้น

14. การรักษามุ่เหล่าหรือรักพวกพ้อง พบว่า ชาวอีสานมักจะมีมิตรไมตรีพร้อมเพรียงกันในการให้ความร่วมมือในเรื่องงานประเพณีต่าง ๆ หรือการช่วยกันทำหน้าที่ป้องกันประเทศชาติ เป็นต้น

15. การทำบุญ พบว่า ชาวอีสานมักจะทำบุญในงานประเพณีต่าง ๆ หรือทำบุญเพื่อให้ชีวิตมีความสมหวังในสิ่งที่ปรารถนา เป็นต้น

16. การชอบเสี่ยงโชค พบว่า มักจะเสี่ยงโชคด้วยการเล่นการพนัน บางคนต้องจำนำสิ่งของต่าง ๆ จนหมดตัว บางคนเสียเงินจากการพนันแล้วมักจะกลับไปดูตำราพยากรณ์ที่บ้าน เป็นต้น

17. ความรักญาติพี่น้อง พบว่า ชาวอีสานจะรักญาติพี่น้องมาก เช่น การแสดงความห่วงใยและความคิดถึง การเชื่อฟังญาติผู้ใหญ่ในการเลือกคู่ครอง เป็นต้น

18. การแบ่งชนชั้น พบว่า ยังมีการแบ่งชนชั้นระหว่างคนยากจนและคนร่ำรวย เช่น คนร่ำรวยเป็นคนชั้นสูง ส่วนคนยากจนถือว่าเป็นคนชั้นต่ำ เป็นต้น

19. การศึกษา พบว่า ชาวอีสานจะยกย่องคนที่มีการศึกษาในระดับสูง ดังนั้น พ่อแม่มักจะส่งลูกให้เรียนในระดับสูง เพื่อลูกจะได้มีงานทำที่มีรายได้ดี และช่วยยกฐานะให้ครอบครัวต่อไป

20. ความสันโดษ พบว่า ชาวอีสานในชนบทมักจะพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ เพราะเชื่อในกฎแห่งกรรม และไม่สนใจว่าใครจะดีกว่าหรือเด่นกว่า

21. เชื่อผู้มีอำนาจ พบว่า ชาวชนบทจะเชื่อฟังผู้มียศฐาบรรดาศักดิ์ เพราะเชื่อว่าสามารถช่วยสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่นของตน เช่น พวกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น

ความเชื่อ

ความเชื่อที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านหมอลำแบ่งได้เป็น 11 ด้าน ได้แก่

1. กฎแห่งกรรม พบว่า ชาวอีสานเชื่อว่าการมดีเป็นสิ่งที่ส่งผลให้ชีวิตประสบความสุขและความสมหวัง ส่วนกรรมชั่วหรือการทำบาปจะทำให้ชีวิตประสบความทุกข์ กรรมในชาติก่อนเป็นตัวกำหนดชีวิตในปัจจุบัน และการกระทำในปัจจุบันเป็นตัวกำหนดชีวิตในชาติหน้า
2. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พบว่า ชาวอีสานจะกราบไหว้และร้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้พบความสมหวังตามที่ปรารถนา บางครั้งจะกล่าวคำสาบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความมั่นคงในคำสาบาน เช่น ในเรื่องความรัก
3. โหราศาสตร์ ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องลาง โชคชะตา และความฝัน ซึ่งพบว่า เรื่องลางเป็นเครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็นเป็นการบอกเหตุร้ายหรือดีล่วงหน้า เช่น อากาศตาเขม่น เป็นต้น เรื่องโชคชะตาจะเชื่อในการทำนายของโหร เช่น การทำนายเรื่องคู่ครอง เป็นต้น และเรื่องความฝัน เชื่อว่าความฝันเป็นเครื่องบอกเหตุล่วงหน้าเมื่อจะเกิดเหตุการณ์สำคัญ เช่น การฝันร้ายกลับกลายเป็นความจริง เป็นต้น
4. นรก สวรรค์ พบว่า การทำความดีจะได้ขึ้นสวรรค์เมื่อตายไปแล้ว หรือการรอคอยให้เวทดาบนสวรรค์ส่งคู่ครองมาให้ ส่วนการทำความชั่วจะตกนรก หรือเปรียบเทียบว่าชีวิตที่ผิดหวังนั้นจะอยู่อย่างทรมานเหมือนตกนรก เป็นต้น
5. การให้พร พบว่า การให้พรถือว่าเป็นการให้สิ่งที่ดีแก่ผู้รับ ซึ่งแบ่งการให้พรได้ 3 ประเภท ได้แก่ อาชีพ คู่ครอง และความเป็นศิริมงคล
6. ภูตผีปีศาจและวิญญาณ พบว่า ชาวอีสานจะเชื่อว่าผีมีจริง ซึ่งมีทั้งผีที่ให้คุณและให้โทษ เช่น ผีแฉน ผีปูด ผีปอบ ผีเป่า ผีเผด (เปรต) เป็นต้น
7. มุพเพสันนิวาส พบว่า เมื่อเป็นเนื้อคู่กันแล้วย่อมไม่แคล้วกัน หรือการจะได้ครองคู่กันเป็นเรื่องของพรหมลิขิตให้เป็นไป ซึ่งชาวอีสานจะเรียกเทพเจ้าแห่งความรักว่า "สายแนน"
8. โสยศาสตร์ พบว่า ชาวอีสานเชื่ออำนาจลึกลับเกี่ยวกับเวทย์มนต์คาถา และอาถรรพ์ต่าง ๆ
9. ขวัญ พบว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหลายต้องมีขวัญอยู่ประจำตน ถ้าขวัญหนีไปอาจจะเจ็บป่วย ต้องทำพิธีเรียกขวัญกลับมา
10. ยักษ์ พบว่า ชาวอีสานเปรียบเทียบคนที่จิตใจโหดเหี้ยม หรือดูร้ายว่าเป็นเหมือนยักษ์ เช่น ฝ่ายหญิงหลอกฝ่ายชายให้หลงไหลแล้วก็ทิ้งไป เป็นต้น

11. ยากกลางบ้าน พบว่า ชาวอีสานในชนบทจะรักษาคนป่วยด้วยยากกลางบ้าน หรือยาสมุนไพร โดยรักษาตามอาการ เช่น การใช้หญ้าคาใส่แผลสด เป็นต้น

ขนบธรรมเนียมประเพณี

ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านหมอลำ แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่

1. ประเพณีในฮีตสิบสอง ได้แก่ บุญข้าวจี บุญสงกรานต์ บุญพระเวส บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา และบุญกฐิน
2. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ การแต่งงาน และการผูกเสี่ยว

ความรู้ด้านต่าง ๆ

ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านหมอลำ มีดังนี้

1. การเมืองการปกครอง พบว่า การขายสิทธิ์ขายเสียงจะก่อให้เกิดปัญหาบานปลายต่าง ๆ ตามมา หรือการกล่าวถึงพ่อแม่ควรดูแลเอาใจใส่กับบุตรตั้งแต่วัยเด็กอย่างสม่ำเสมอเพื่อป้องกันปัญหาสังคมต่าง ๆ เป็นต้น
2. การสาธารณสุข พบว่า มีการกล่าวถึงอันตรายจากสิ่งเสพติด เช่น สุรา ภัยยา เป็นต้น
3. ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า มีการกล่าวถึงธรรมชาติอันสวยงามและอากาศปลอดโปร่งในชนบท การกล่าวถึงเรื่องมลพิษ เป็นต้น
4. การพัฒนาสังคม พบว่า มีการส่งเสริมให้ประชาชนประพฤติตนเป็นคนดีไม่หลงมัวเมาในสิ่งเสพติดหรือมกมายในอบายมุข การกลับไปพัฒนาท้องถิ่นของตน เป็นต้น
5. ปรัชญาและโหราศาสตร์ พบว่า ชาวอีสานจะใช้คำเปรียบเทียบหรือสุภาษิตต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า "พระพญา" เพื่อเป็นข้อคิดหรือคติเตือนใจ และเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนในเรื่องต่าง ๆ อาจจะเป็นการสอนหญิง การสอนชาย หรือการสอนบุคคลทั่วไป เช่น คำว่ามือไม่พาย อย่าเอาเท้าราน้ำ เป็นต้น
6. การอนุรักษ์วัฒนธรรม พบว่า ปัจจุบันขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของไทยนับวันจะเสื่อมสลายไป ควรอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้

7. ด้านวิทยาศาสตร์ พบว่า มีการกล่าวถึงการดูดาว เช่น ดาวไกล ดาวลูกไก่ เป็นต้น
8. การอนุรักษ์การท่องเที่ยว พบว่า มีการเที่ยวชมประเพณีไทยต่าง ๆ ของประชาชนชาวไทย และชาวต่างชาติ เช่น การพรรณนาถึงความสวยงามของงานไหลเรือไฟในประเพณีออกพรรษา เป็นต้น

อภิปรายผล

จากผลการวิเคราะห์เนื้อหาเพลงพื้นบ้านหมอลำ อาจกล่าวได้ว่าเพลงพื้นบ้านหมอลำเป็นสื่อท้องถิ่น (Local Media) ที่มีบทบาทในการสื่อสารโดยอาศัยหลักการให้ความบันเทิงผสมผสานกับความรู้ ซึ่งเรียกว่า Edutainment ดังจะเห็นได้จากความโดดเด่นของการถ่ายทอดความบันเทิงทางคำร้อง ทำนอง และเครื่องดนตรี เพลงพื้นบ้านหมอลำที่ผลิตขึ้นในปัจจุบันจึงเป็นการลำซึ่งเป็นส่วนมาก ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะความต้องการของตลาด ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2540) ที่กล่าวไว้ว่า ปัจจุบันการแสดงหมอลำได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางคือลำซึ่ง ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนมาจากลำกลอน เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ โดยเนื้อหาของกลอนลำซึ่งจะมีทั้งสาระทางธรรมชาตีสารความเป็นไปของโลกและสังคม กลอนเกี่ยวกับพาราสิทยอกล้อ และกลอนเล่านิทาน เนื้อหาแต่ละกลอนจะกำหนดให้สั้นเป็นยก เมื่อจบแต่ละยกจะร้องเพลงลูกทุ่งแทรก สลับกับการเดินของหมอลำและทางเครื่อง จุดเด่นของลำซึ่งคือดนตรีที่ประกอบการลำและการร้องเพลง มีจังหวะเร้าใจ ชวนให้ผู้ฟังต้องลุกขึ้นเดินตามโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มวัยรุ่น หมอลำซึ่งบางคณะพยายามสร้างแรงจูงใจด้วยการมุ่งมั่วที่ยั่วอารมณ์เพศทั้งในหมู่ผู้ลำและทางเครื่อง ทำให้ภาพพจน์ของหมอลำซึ่งมีทั้งด้านบวกและลบ การจัดองค์ประกอบการแสดงให้เหมาะสมและมีสำเนียงรับผิดชอบทางสังคมจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้เกี่ยวข้องกับการแสดงลำซึ่ง

เพลงพื้นบ้านหมอลำมีบทบาทในการกระทำหน้าที่ของการสื่อสารซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของคณะกรรมการแม็คไบริด (อังกะไน จิตตนา หนูณะ, 2533) ดังนี้

การให้ข่าวสาร (Information) โดยเพลงพื้นบ้านหมอลำส่วนหนึ่งมักจะพรรณนาถึงปัญหาความยากจนของคนอีสานอันส่วนใหญ่จะเกิดจากสภาพความแห้งแล้งจนไม่สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้

โดยเฉพาะการทำงานที่เป็นอาชีพหลักของชาวอีสาน จึงต้องอพยพเข้าเมืองหลวงมากที่สุดเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ เพราะหากไม่ดิ้นรนต่อไปคงต้องมีชีวิตอยู่อย่างอดยาก ดังนั้น จากบทเพลงดังกล่าวอาจสามารถกระตุ้นให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้รับทราบข้อมูลดังกล่าวแล้วหากทางช่วยเหลือให้มากขึ้น เช่น การทำแผนที่ยิมเพื่อช่วยเหลือชาวนา หรือการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในท้องถิ่นอีสานให้มากขึ้นเพื่อให้ประชาชนมีอาชีพ เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้ท้องถิ่นเจริญรุ่งเรือง และประชาชนในภาคอีสานคงไม่ต้องกระเสือกกระสนเข้าเมืองหลวงเพื่อหางานทำอีกต่อไป อีกทั้งเป็นการลดความแออัดของคนในเมืองหลวงได้

การกระตุ้น (Motivation) โดยการโน้มน้าวใจให้ประชาชนปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและสังคม จะเห็นได้จากการกระตุ้นโดยการใช้ปรัชญาหรือโวหาร เพื่อเป็นสื่อในการถ่ายทอดความคิดหรือคติเตือนใจ และเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน เช่น การกล่าวตักเตือนให้หนุ่มสาวที่ไปประกอบอาชีพต่างถิ่นให้เป็นคนไม่ลืมตัว ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนไม่หลงใหลกับความหурหรวของคนในเมือง และหากมีโอกาสก็จะกลับไปพัฒนาท้องถิ่นของตน

จากแนวคิดของ Najib M. and James H. (1982) พบว่าเพลงพื้นบ้านหมอลำส่วนใหญ่จะโน้มน้าวใจด้วยวิธีการจูงใจโดยใช้อารมณ์ (Emotional Appeals) เช่น ความรัก ทั้งนี้ คงอาจเนื่องมาจากว่าความรักเป็นการกระตุ้นอารมณ์พื้นฐานของมนุษย์ที่ทำให้ผู้รับสารมีอารมณ์คล้อยตามอย่างมีความสุข และที่สำคัญคือผู้รับสารจะเป็นหนุ่มสาวซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของผู้ผลิตผลงานเพลง ดังนั้นบทเพลงหมอลำส่วนใหญ่จึงปรากฏเนื้อหาสาระที่กล่าวถึงความรักไว้มากที่สุด ส่วนสาระอื่น ๆ ที่จะสอดแทรกเข้าไปไว้ในบทเพลงนั้นคงขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและความตระหนักถึงคุณค่าในบทเพลงของนักแต่งเพลงเองด้วย นอกจากนี้เพลงพื้นบ้านหมอลำเป็นการสื่อสารเพื่อใช้จูงใจให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของไฮฟแลนด์และเจนิส (1963) ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในการเรียนรู้และสำนึก (Cognitive Change) เช่น ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม จะเป็นการจูงใจให้บุคคลกระทำความดีซึ่งจะนำมาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความสงบสุขของสังคม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงในอารมณ์ความรู้สึก (Affective Change) เช่น การดำเนินชีวิตเกี่ยวกับความรักโดยการจูงใจให้ฝ่ายหญิงคำนึงถึงพรหมจรรย์ก่อนการสมรส อันจะเป็นแนวทางให้สตรีประพฤติอยู่ในกรอบประเพณี เป็นต้น และการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรม (Behavioral Change) เช่น ความรู้ในเรื่องการเมืองการปกครอง โดยการจูงใจให้ประชาชนไม่ขายสิทธิ์ขายเสียงในการเลือกตั้งสมาชิก

สภาผู้แทนราษฎร ซึ่งจะทำให้การพัฒนาท้องถิ่นเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

นอกจากนั้นเพลงพื้นบ้านหมอลำยังโน้มน้าวใจ โดยการใช้จุดจูงใจในสาร (Message Appeals) ด้วยวิธีการใช้ความกลัว (Fear Appeals) เป็นกลยุทธ์ในการสื่อสาร เช่น กล่าวถึงพิษภัยต่าง ๆ จากสิ่งเสพติด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ I. Janis and S. Feabback (1953) ที่ใช้ความกลัวเป็นจุดจูงใจสารเพื่อให้คนเลิกสูบบุหรี่

การให้การศึกษา (Education) โดยการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับสาธารณสุข ดังปรากฏได้จากการปฐมพยาบาลโดยการใช้ยาสมุนไพรอย่างมีทักษะ อันจะส่งผลให้ผู้รับสารเกิดการพัฒนาสติปัญญาจากความรู้ที่สอดแทรกมาในบทเพลง หรือการบรรยายถึงอาการต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอนจากการสุบักัญชา รวมทั้งอันตรายที่เป็นผลตามมา ซึ่งทำให้ผู้รับสารได้รับความรู้เกี่ยวกับสิ่งเสพติด และมองเห็นถึงพิษภัยต่าง ๆ ต่อร่างกาย เป็นต้น

การส่งเสริมวัฒนธรรม (Cultural Promotion) โดยการกล่าวถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เช่น เมื่อถึงประเพณีสงกรานต์ ทุกคนต่างมุ่งหน้ากลับภูมิลำเนาของตนในจังหวัดต่าง ๆ เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว และเพื่อไปคารวะบิดามารดาและคนแก่ ตลอดจนการรดน้ำดำหัวให้ผู้ใหญ่ ซึ่งจะทำให้ทุกคนในครอบครัวมีโอกาสได้พบกันและมีความคุ้นเคยกันมากขึ้น ดังที่ อภิศักดิ์ โสมอินทร์, (2526) กล่าวว่าชาวอีสานจะยึดถือคติทางพุทธศาสนาที่ว่า "ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง" หมายถึง การไปมาหาสู่กันเป็นสิ่งที่ควรทำ นอกจากนี้ประเพณีสงกรานต์ยังทำให้เกิดขวัญกำลังใจกับผู้สูงอายุที่จะมีชีวิตต่อไปอย่างมีความสุขเพราะจิตใจที่แจ่มใสย่อมนำมาซึ่งร่างกายที่สมบูรณ์ (A sound mind in a sound body) จะเห็นได้ว่าขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นส่วนหนึ่งที่จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาวัฒนธรรม และสร้างสรรค์ซึ่งมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ตลอดจนทำให้ประชาชนในสังคมมีความสามัคคีกัน

การให้ความบันเทิง (Entertainment) จะเห็นว่าเพลงทุกประเภทย่อมมุ่งให้ผู้ฟังได้รับความบันเทิงเป็นหลัก เพลงพื้นบ้านหมอลำก็เช่นกัน จังหวะดนตรีของเพลงพื้นบ้านหมอลำมักจะกระชับและหนักแน่น ส่วนมากจังหวะค่อนข้างเร็ว สามารถเต้นและรำได้อย่างสนุกสนาน แม้ว่าชาวอีสานจะประสบกับ

ภัยแห่งแล้ง แต่ลักษณะของทำนองดนตรีจะเน้นในเรื่องจังหวะเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของสถาบันราชภัฏสกลนคร (2526) ที่ว่า ชาวอีสานไม่ค่อยกังวลกับความทุกข์ยาก เพราะปลงตกว่าชีวิตนี้มีทุกข์อยู่แล้ว หากมีหนทางใดที่จะทำให้เกิดความสุขได้มักตัดสินใจทำก่อน จึงทำให้คนอีสานชอบอิสระ รักความสนุกสนาน ไม่เป็นคนเจ้าทุกข์แม้ว่าตนจะมีชีวิตที่ลำบากก็ตาม

การบูรณาการ (Integration) โดยการให้ประชาชนได้รับรู้ข่าวสารที่มีความหลากหลาย จำเป็นต่อการเพิ่มพูนความรู้ และความเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งจะพบว่าสาระที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านหมอลำนั้นมีความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี การดำเนินชีวิต และความรู้ด้านต่าง ๆ ที่จะทำให้ผู้รับสารเกิดประสิทธิผลจากการรับรู้ (Knowledge) อันจะนำไปสู่ทัศนคติ (Attitude) และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Behavior)

เนื้อหาสาระต่าง ๆ จากเพลงพื้นบ้านหมอลำยังประกอบไปด้วยคติธรรม เนติธรรม วัตถุประสงค์ และสทธรรม ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ (2521) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คติธรรม เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต โดยปรากฏในเรื่องค่านิยมต่าง ๆ เช่น เรื่องความขยันและความอดทนจากการทำงาน ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากอาชีพรับจ้างโดยการใช้แรงงาน หรือกรรมกรที่ต้องตรากตรำทำงานหนักกลางแดด หรือทำงานแบกหามอื่น ๆ ทั้งนี้ เพราะชาวอีสานเป็นผู้ที่มีความอดทนสูงและหวังว่าความขยันและความอดทนจะทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จในที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ สุชาติ ภูมิบรรักษ์ (2501) ที่ว่า ชาวอีสานเป็นคนมีน้ำใจ ซื่อสัตย์สุจริต สงบเสถียร อดทน และมักป็นในการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดตลอดมา จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าหากไม่มีแรงงานเหล่านี้ที่ส่วนมากจะเป็นชาวอีสาน อาจจะทำให้เกิดปัญหาการขาดแรงงานตามมาได้

เนติธรรม เป็นวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือว่ามีความสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย โดยปรากฏในเรื่องความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เช่น การตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องการป้องกันประเทศ ซึ่งจะทำให้ผู้ชายมีความภาคภูมิใจที่จะรับใช้ชาติด้วยการรับราชการทหาร และไม่เกิดปัญหาการคอร์รัปชันในวงราชการอย่างที่เห็นข่าวอยู่ในปัจจุบัน

วัตรธรรม เป็นวัตรธรรมทางวัตถุ โดยปรากฏในเรื่องเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตในสภาพภูมิศาสตร์ที่แห้งแล้ง เช่น แม้ว่าภาคอีสานจะประสบกับภัยพิบัติต่าง ๆ โดยเฉพาะความแห้งแล้งที่เป็นสาเหตุสำคัญของความยากจน แต่ชาวอีสานไม่เคยท้อถอย และมีความพยายามที่จะบากบั่นในการไปประกอบอาชีพต่างถิ่นเพื่อเพิ่มพูนรายได้ ตลอดจนเป็นการยกฐานะและความเป็นอยู่ของตนให้สูงขึ้น เพราะปัญหาการว่างงานย่อมนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ ของสังคม

สทธรรม เป็นวัตรธรรมทางสังคมที่ทำให้คนเราอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก โดยปรากฏในเรื่องค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี และการดำเนินชีวิต เช่น เรื่องการเคารพผู้อาวุโส จะเห็นว่าชาวอีสานจะนิยมยกย่องผู้อาวุโสว่าควรแก่การเคารพยำเกรง และเชื่อฟังคำแนะนำ เพราะถือว่าเป็นผู้มีประสบการณ์และเป็นหลักของคนรุ่นลูกและรุ่นหลาน ดังนั้น จึงเป็นการปลูกฝังให้ประชาชนมองเห็นความสำคัญของผู้อาวุโสและเชื่อฟังข้อเสนอนะต่าง ๆ ของผู้อาวุโส เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนอย่างถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งจะส่งผลให้บุคคลในสังคมเป็นผู้สุภาพเรียบร้อยและไม่ก้าวร้าวกับผู้อาวุโส ดังที่ อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2526) กล่าวว่า ชาวอีสานถือว่าผู้น้อยต้องเคารพผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโสกว่า มีวิทยุณสูงกว่า หรือเคารพเชื่อฟังผู้มีฐานะทางสังคมสูงกว่าตน

วัตรธรรมมีอิทธิพลต่อการสื่อสาร เพราะวัตรธรรมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการสื่อสารของสมาชิกของสังคม ในขณะที่เดียวกันการสื่อสารก็เป็นเครื่องมือในการทำให้วัตรธรรมดำรงอยู่ได้ เพลงพื้นบ้านหมอลำจึงเป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารเพื่อพัฒนาวัตรธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศ และเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้รักษาและดำรงความเป็นไทยไว้สืบไป

ปัญหาประการหนึ่งของการพัฒนาวัตรธรรมคือ การเปลี่ยนแปลงของวัตรธรรมซึ่งจากการวิเคราะห์เพลงพื้นบ้านหมอลำพบว่า วัตรธรรมของชาวอีสานมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างบางส่วน ทั้งนี้ คงเนื่องมาจากอิทธิพลภายในสังคมเอง เช่น ค่านิยมเรื่องความทรูทรา ซึ่งอาจเกิดจากหรือการได้รับอิทธิพลของต่างประเทศ เช่น เรื่องการแต่งกาย เป็นต้น นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงของวัตรธรรมอีสานบางส่วนมีผลมาจากการพัฒนาประเทศ เช่น เรื่องการเมืองการปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ สุกรี เจริญสุข (2537) ที่กล่าวว่าสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในเพลงพื้นบ้านคือเครื่องหมายที่แสดงถึงวัตรธรรมชุมชน ดังนั้นเพลงพื้นบ้าน

หมอลำจึงสามารถทำการสื่อสารเพื่อสะท้อนการดำเนินชีวิต ความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ ที่อาจมาจากต่างถิ่นจนกระทั่งทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปช้า ๆ อย่างเหมาะสมตามกาลเวลาและวิถีชีวิตของประชาชน

เนื่องจากเพลงพื้นบ้านหมอลำได้ปรากฏเนื้อหาสาระเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี การดำเนินชีวิต และความรู้ต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งอาจพูดได้ว่าเนื้อหาเกือบทั้งหมดเป็นเรื่องวิถีชีวิตของชาวบ้าน และยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2533) ที่กล่าวเสริมอีกว่าเนื้อหาของเพลงพื้นบ้าน (Text) จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตการทำงาน ความรัก การดื่มสังสรรค์ การเกี่ยวพาราตี เป็นต้น

เพลงพื้นบ้านหมอลำเป็นการสื่อสารประเภทสื่อพื้นบ้าน และเป็นการสื่อสารเชิงวัจนภาษา (Verbal Communication) ซึ่งใช้ภาษาพื้นบ้านหรือภาษาท้องถิ่น เป็นตัวนำพาข้อมูลข่าวสารไปสู่ประชาชน ซึ่งกลุ่มผู้รับสารหรือประชาชนจะมีความใกล้ชิดกันหรือความคล้ายคลึงกัน (Homophily) ในด้านเชื้อชาติ ศาสนา ระดับการศึกษา ความเชื่อ ทักษะคติ หรือระดับชั้นทางสังคม กล่าวคือทั้งตัวผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้นมีกรอบแห่งการอ้างอิง (Frame of Reference) คล้ายกัน ดังนั้น จึงไม่มีปัญหาในด้านการตีความหรือความเข้าใจในตัวสาร ซึ่งจะสอดคล้องกับคำกล่าวของ สมฤทธิ์ ลือชัย (2534) ที่ว่า วัตถุประสงค์สำคัญยิ่งของการสื่อสารคือการเข้าใจความหมายของสารอย่างเดียวกัน เพราะการปราศจากช่องว่าง (Gap) หรือข้อแตกต่างระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้น จะทำให้ผู้รับสารเปิดรับข่าวสารและเกิดการยอมรับข่าวสารได้มากด้วยเหตุผลที่ไม่มีความรู้สึกผิดแปลกแตกต่าง (Sense of Alienation) จึงทำให้การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร หรือแนวคิดต่าง ๆ เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขแห่งการเข้าใจอันดีซึ่งกันและกัน การสื่อสารภายใต้เงื่อนไขแห่งวัฒนธรรมอย่างเดียวกันจึงเกิดประสิทธิผลอย่างยิ่ง ดังที่ Sapir และ Whorf กล่าวไว้ว่า ภาษาและวัฒนธรรมนั้นจะมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ซึ่งจะส่งผลถึงระบบสื่อสารในสังคมนั้น ๆ

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเพลงพื้นบ้านหมอลำมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งการนำเสนอเพลงล้วนแล้วแต่เป็นความคิด จินตนาการ อารมณ์ และความรู้สึกของคีตกวี (Composer) เนื้อหาสาระจะเป็นสื่อสำคัญในการกระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความคิดในเรื่องต่างๆ ทั้งต่อตนเองและสังคม ประกอบกับประชาชนในสังคมยุคปัจจุบันสามารถเปิดรับเรื่องราวต่าง ๆ ได้ง่าย หากนักแต่งเพลงมี

ความสำคัญในเรื่องของคุณภาพชีวิต โดยการสอดแทรกเนื้อหาการพัฒนาและให้มีลักษณะของความสนุกสนานด้วยนักแต่งเพลงก็จะกลายเป็นผู้นำทางความคิดเห็น (Opinion Leader) และบทเพลง (Song) ก็จะกลายเป็นสื่อสำหรับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาได้ ดังเช่นพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน (อ้างใน สุกัญญา บำรุงสุข, 2517) ทรงดำรัสว่า "เพลงมีอิทธิพลเข้าไปในทุก ๆ แห่ง สะท้อนสังคมในทุกวันนี้ จึงขอให้นักแต่งเพลงแทรกสิ่งที่ดีงามเข้าไปในเพลง ให้เพลงเกิดประโยชน์ต่อสังคม"

จากการวิเคราะห์เนื้อหาเพลงพื้นบ้านหมอลำจำนวน 267 เพลง ซึ่งคิดเป็นเรื่องราวที่ถ่ายทอดทั้งหมดรวม 1,198 เรื่อง โดยปรากฏสาระของเพลงพื้นบ้านหมอลำที่สะท้อนถึงการดำเนินชีวิตมากที่สุดคือ จำนวน 485 เรื่อง รองลงมาคือ ค่านิยม จำนวน 338 เรื่อง ความเชื่อ จำนวน 242 เรื่อง ขนบธรรมเนียมประเพณี จำนวน 79 เรื่อง และน้อยที่สุดคือ ความรู้ด้านต่าง ๆ จำนวน 54 เรื่อง ดังจะกล่าวต่อไปนี้

เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต พบว่ามีจำนวน 485 เรื่อง จาก 1,198 เรื่อง ซึ่งมีการสะท้อนเนื้อหาสาระมากที่สุดในเพลงพื้นบ้านหมอลำในช่วงปี 2538 จะเห็นว่าเรื่องความรักเป็นประเด็นที่กล่าวถึงมากที่สุดในเพลงพื้นบ้านหมอลำ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ พรพีไล เทพคำ (2539) ที่กล่าวว่าเพลงคำเมืองจะมีสาระเนื้อหาเกี่ยวกับความรักมากที่สุด เพราะเรื่องความรักจะเป็นพื้นฐานของการแต่งเพลง ในขณะเดียวกันอาจกล่าวได้ว่า ความรักเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของทุกคนไม่ว่าจะอยู่ถิ่นใด

เรื่องความรักในเพลงพื้นบ้านหมอลำ จะเห็นว่าหนุ่มสาวชาวอีสานมีโอกาสได้พบปะกันในงานประเพณีต่าง ๆ เป็นส่วนมาก ฝ่ายหญิงยังยึดถือการปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบประเพณีหรือการรักษาवलสงวนตัว แต่ก็มีบ้างที่ละทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกหรือจากสื่อต่าง ๆ ที่เปิดกว้างให้ประชาชนได้รับรู้ จึงเกิดการชิงสุกก่อนห่ามขึ้น เพราะคิดว่าฝ่ายชายจะกลับมาแต่งงานด้วย แต่อย่างไรก็ตามเรื่องพรหมจรรย์ยังมีความสำคัญสำหรับผู้หญิงชาวอีสาน จะเห็นได้จากเมื่อผิดหวังจากชายที่ตนรัก บางคนจะยึดพระธรรมเป็นที่พึ่ง เช่น การบวชชี เป็นต้น หรือบางคนอาจถึงกับฆ่าตัวตาย ทั้งนี้ เป็นเพราะการมีเพศสัมพันธ์กันก่อนแต่งงาน ส่วนฝ่ายชายเมื่อผิดหวังจากความรักมักจะหาทางออกโดยการดื่มสุราเป็นส่วนใหญ่ซึ่งก็เหมือนกับผู้ชายในภาคอื่น ๆ ส่วนความรักของสามีภรรยา พบว่าสามีมักมีความคาดหวังว่าจะมีภรรยาที่ประกอบด้วยเรือนสามน้ำสี่ หรือการปรนนิบัติสามีอย่างไม่บกพร่อง จึงเป็น

ที่น่าสังเกตว่าทุกสังคมยังต้องการความเป็นแม่ครัวเรือนของผู้หญิง แม้ว่าปัจจุบันผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้านเหมือนผู้ชายและมีบทบาทต่าง ๆ ในสังคมเกือบเท่าเทียมชายก็ตาม ส่วนความรักของบิดามารดาที่มีต่อบุตรนั้น ก็คงเหมือนกับครอบครัวไทยส่วนมากที่พยายามทำงานทุกอย่างเพื่อบุตรของตนเอง เช่น การหาเงินเพื่อส่งให้บุตรได้เรียนในระดับสูง แม้ว่าจะต้องขายนา ขายไร่ หรือขายวัวควาย ทั้งนี้ แสดงว่าชาวชนบทได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษาและคาดว่าเมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะมีงานที่ดี ตลอดจนช่วยยกระดับฐานะของครอบครัวให้ดีขึ้น

เรื่องการประกอบอาชีพจะเห็นว่า อาชีพหลักของชาวอีสานคือ อาชีพเกษตรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2533) ที่ว่าประชากรร้อยละ 76 ของภาคอีสานมีอาชีพทางการเกษตรจากเนื้อหาในเพลงทำให้ทราบว่าชาวอีสานต้องมีความอดทนสูงจากการทำนา เพราะความแห้งแล้งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวนาได้ผลผลิตต่ำทำให้ต้องอดอยาก หากปีใดมีฝนตกตามฤดูกาลจึงจะทำนาได้ ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่าหากภาคอีสานไม่ประสบกับความแห้งแล้ง ประชาชนในชนบทคงจะไม่จากท้องถิ่นของตนไปทำงานที่อื่น โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ซึ่งจะส่งผลให้ลดอัตราความแออัดของประชาชนในเมืองหลวงได้ ดังจะเห็นได้ว่าปัจจุบันชาวอีสานจะอพยพไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ในเมืองใหญ่หรือต่างถิ่นเป็นจำนวนมาก เช่น อาชีพรับจ้างโดยการใช้น้ำมัน อาชีพค้าขาย อาชีพพนักงาน อาชีพพณิชยกร เป็นต้น ทุกคนต่างหนีจากความแห้งแล้งเพื่อความอยู่รอดของชีวิต แต่สิ่งที่ตามมาคือทำให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ นอกจากนั้น จากบทเพลงหมอลำยังสะท้อนให้เห็นว่าชาวอีสานมักจะนิยมยกย่องอาชีพรับราชการ เพราะชาวอีสานถือว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติและมีชื่อเสียงแว้งศ์ตระกูล

เรื่องสภาพเศรษฐกิจที่สะท้อนจากบทเพลงหมอลำทำให้ทราบว่าปัญหาความยากจนของชาวอีสานมีสาเหตุมาจากความแห้งแล้งเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นนอกจากการประกอบอาชีพในท้องถิ่นแล้ว ชาวอีสานยังต้องเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างถิ่นทั้งในประเทศ และต่างประเทศ โดยแรงงานจะเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพฯ มากที่สุด ประเทศที่ชาวอีสานเดินทางไปทำงานได้แก่ จีน ญี่ปุ่น และซาอุดีอาระเบีย ปัญหาการมีหนี้สินรุงรังของชาวชนบทก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ต้องเดินทางไปทำงานที่อื่น เพื่อนำเงินกลับมาใช้หนี้สินให้แก่ครอบครัว ชาวอีสานที่เดินทางไปทำงานในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพรับจ้างใช้แรงงาน ดังที่จะพบได้อย่างชัดเจนคือพวกกรรมกรแบกหามต่าง ๆ และการรับจ้างที่บ้านนั้นจะเป็นชาวอีสานเป็นส่วนมาก บางครั้ง

จะถูกเอาเปรียบจากนายจ้างในเรื่องโง่งค่าแรงงาน จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าการได้รับการศึกษามากๆจะเสียเปรียบคนอื่นได้ง่าย ดังเช่นชาวชนบทมักจะได้รับการศึกษาน้อยมาก อาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนา จึงเป็นอาชีพหลักของชาวชนบทเหล่านี้ แต่เมื่อต้องประสบกับความแห้งแล้งจึงต้องจากท้องถิ่นไปทำงานที่อื่น ซึ่งผลกระทบที่ตามมา เช่น พ่อแม่และลูกของผู้ที่อพยพออกจากท้องถิ่นถูกทอดทิ้ง ก่อให้เกิดปัญหาการเพิ่มประชากรของกรุงเทพฯ ปัญหาสังคมต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นเรื่องราวเศรษฐกิจจากเพลงพื้นบ้านหมอลำจึงสะท้อนวิถีชีวิตที่ลำเค็ญของชาวอีสานในชนบท ซึ่งองค์กรที่เกี่ยวข้องควรหันมาพัฒนาอีสานด้วยการใช้เพลงหมอลำกระตุ้นให้คนอีสานตระหนักในความแห้งแล้งและจุดด้อยต่าง ๆ ของท้องถิ่น และพยายามพัฒนาตนเองตลอดจนท้องถิ่นให้มีความอุดมสมบูรณ์และมีความเจริญให้ได้

การสะท้อนเรื่องสภาพภูมิอากาศในบทเพลงนั้น ถ้าเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ ในประเทศไทยแล้ว จะเห็นว่าชาวอีสานจะเสียเปรียบภาคอื่น ๆ เพราะต้องพบกับความแห้งแล้งมาตลอด ในฤดูหนาวก็จะมีอากาศหนาวเย็นมาก ชาวชนบทมักจะแก้ความหนาวด้วยการผิงไฟและเวลานอนต้องห่มผ้าที่หนามาก ส่วนฤดูร้อนก็จะร้อนมากและเมื่ออย่างเข้าฤดูฝน ชาวอีสานต้องรอคอยให้ฝนตก ซึ่งส่วนมากต้องผิตหวังกับความเป็นไปของธรรมชาติ ด้วยเหตุดังกล่าวชาวอีสานในชนบทจึงต้องอดทนอย่างน่าสงสาร

เรื่องอาหารจะพบว่า บทเพลงให้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะนิสัยการกินอยู่กล่าวคือ ชาวอีสานในชนบทจะไม่พิถีพิถันในเรื่องคุณค่าของอาหาร อาหารหลักคือข้าวเหนียว ส่วนอาหารประเภทพืชผักมักจะนำมาจากท้องถิ่นหรือในป่า อาหารที่นิยมกันมากคือส้มตำใส่ปลาร้า อาหารประเภทเนื้อสัตว์ก็ได้จากท้องถิ่นเช่นกัน เช่น เขียด ปู ปลา หอย เป็นต้น หรือจากป่า เช่น กิ้งก่า แย้ เป็นต้น โดยเนื้อหาของเพลงจะกล่าวถึงอาหารแต่ละชนิดซึ่งใช้จุดจูงใจทางอารมณ์ (Emotional Appeals) ด้วยวิธีการเชื่อมโยงความคิดที่เราเสนอใหม่กับความคิดเก่า ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ G.Hartmann (อ้างใน อรวรรณ ปิลันธน์โอวาท, 2537) เช่น เรื่องความรัก โดยฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชายที่กำลังเฝ้ารอคอยคนรักของตนมักจะอ้างถึงอาหารพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ ที่เคยรับประทานในอดีต เพื่อจะทำให้คนรักระลึกถึงความหลัง และรสชาติที่อร่อยของอาหารที่ชื่นชอบ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ ชุมเดช เดชภิมล (2521) ที่ว่าชาวอีสานจะไม่คำนึงถึงประโยชน์ของอาหาร แต่จะกินเพื่อความอร่อย ทั้งนี้ เป็นเพราะความเคยชินจนกลายเป็นธรรมเนียมซึ่งสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้น ในการสื่อสารเพื่อเปลี่ยนแปลงนิสัยการกินบางอย่างที่ไม่เหมาะสม เช่น การรณรงค์ห้ามกินปลาดิบเพราะอาจเป็น

โรคพยาธิใบไม้ตับ อาจใช้จุดขายหรือการให้แนวคิดที่ไม่กินปลาดิบก็อร่อยได้ แทนที่จะกล่าวว่า การกินปลาดิบมีอันตรายต่าง ๆ นา ๆ หรือกินปลาดิบแล้วไม่แข็งแรง ซึ่งมีไข่ประเด็นที่จะกระทบนิสัยการกินของชาวอีสาน

เรื่องการแต่งกายจะเห็นว่าในชนบทยังมีการแต่งกายด้วยผ้าไหมที่ทอขึ้นเอง จะเห็นได้จากการกล่าวถึงซิ่นไหมหรือซิ่นหมี่ที่ผู้หญิงนุ่ง และผู้ชายจะนุ่งผ้าโสร่ง จะพบมากในงานประเพณีต่าง ๆ แต่เนื่องจากวัฒนธรรมจากตะวันตกแพร่หลายเข้ามาทำให้การแต่งกายเปลี่ยนแปลงไป ทำให้มีการสวมกางเกงยีนส์ หรือผู้ชายอาจมีทรงผมยาวรุงรัง เป็นต้น ทำให้ผู้หญิงบางคนมีความกล้าหาญมากขึ้นในเรื่องการแต่งกาย เช่น การสวมกางเกงขาสั้น และใส่เสื้อบาง ๆ จนมองเห็นข้างในโดยไม่อายใคร จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมไทยในเรื่องการแต่งกายคงอาจจะมีเหลือน้อยมากในสังคมปัจจุบัน นอกจากนั้นชาวชนบทมักจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่มีสีสดฉูดฉาด จะพบได้มากในคราวที่ชายแต่งตัวไปจีบหญิงสาว นั่นก็แสดงว่าความแห้งแล้งเป็นสาเหตุให้ต้องพยายามหาสีที่สดใสมาช่วยเพื่อให้เกิดความสดชื่น ในขณะที่ชาวตะวันตกมักสวมใส่สีทึม ๆ กันเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพอากาศของประเทศทางตะวันตก

เรื่องสภาพที่อยู่อาศัยของชาวอีสานที่ปรากฏในเพลงหมอลำทำให้ทราบว่าชาวชนบทมักจะสร้างบ้านเรือนที่มีใต้ถุนสูง ซึ่งส่วนมากจะเป็นบ้านไม้ ทั้งนี้ คงเป็นเพราะใต้ถุนบ้านจะเป็นที่อาศัยของสัตว์เลี้ยงที่ใช้ประโยชน์ในการทำนาและใช้เป็นอาหาร ดังที่ อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2526) กล่าวว่า ใต้ถุนบ้านของชาวอีสานจะสร้างไว้เพื่อประโยชน์หลายอย่าง เช่น พักผ่อน ทอดผ้า เก็บสิ่งของ และให้เป็นที่อยู่ของสัตว์เลี้ยง เช่น ไก่ เป็ด หมู วัว ควาย เป็นต้น

เรื่องการยอมรับผู้นำ จะเห็นว่าผู้นำทางศาสนาคือพระสงฆ์ และผู้นำทางฆราวาส คือผู้สูงอายุ จะมีอิทธิพลแบบไม่เป็นทางการต่อชาวชนบทมาก เพราะชาวบ้านจะเชื่อฟังและประพฤติปฏิบัติตามคำแนะนำ ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้นำทางความคิด (Opinion Leader) และมีลักษณะความเป็นท้องถิ่น (Localites) ตลอดจนมีความน่าเชื่อถือ น่าเคารพ (Respectable) ซึ่งจะพบในสาระของเพลงที่กล่าวถึงการให้ความร่วมมือของชาวบ้านในงานบุญประเพณีต่าง ๆ หรือการเชื่อฟังคำสอนของผู้สูงอายุ เป็นต้น และสอดคล้องกับคำกล่าวของ ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2513) ที่ว่าชาวชนบทจะนิยมยกย่องหรือเชื่อฟังเจ้านาย พระสงฆ์ ผู้มีความรู้ทางศาสนา ผู้รู้

ในด้านต่าง ๆ และผู้มีความขยันหมั่นเพียรประกอบอาชีพสุจริต ซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้มีประสบการณ์ สามารถแนะแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องให้แก่คนในชุมชนได้ และปัจจุบันจะพบว่าปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น ยาบ้า เป็นเรื่องที่ทุกคนควรให้ความร่วมมือกันเพื่อหาทางแก้ไข ดังนั้น การถ่ายทอดความรู้ความคิคน่าจะใช้ผู้สูงอายุและพระสงฆ์ เช่น หลวงพ่อคุณเฒ่าสอนสิ่งเกี่ยวกับการลดเลิกยาเสพติด เพราะเป็นสื่อบุคคลที่เป็นที่เคารพเชื่อถือสามารถจูงใจให้ประชาชนคล้อยตามและจะส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ M.Hewgill and G.R.Miller (1965) ที่ว่าถ้าผู้สูงอายุมีความน่าเชื่อถือสูง จะสามารถโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารคล้อยตามในระดับสูง

เกี่ยวกับค่านิยม พบว่ามีจำนวน 338 เรื่อง จาก 1,198 เรื่อง ซึ่งมีการสะท้อนเนื้อหาสาระเป็นอันดับที่ 2 ในเพลงพื้นบ้านหมอลำในช่วงปี 2538 จะเห็นว่าเรื่องความมั่นคงทางฐานะเป็นค่านิยมที่กล่าวถึงมากที่สุด ทั้งนี้ คงเนื่องมาจากประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ดังนั้นหากมีโอกาสจึงหาทางไขว่คว้า เพื่อความมั่นคงทางฐานะ เพราะจะนำมาซึ่งความมีเกียรติ ความมีชื่อเสียง และความสบายในชีวิต จะเห็นได้จากการเดินทางไปทำงานต่างถิ่นของชาวอีสาน หรือการเลือกคู่ครองที่มีฐานะร่ำรวย เป็นต้น ส่วนเรื่องความสนุกสนานของชาวอีสานที่สะท้อนจากบทเพลงจะเห็นว่าชาวอีสานเป็นคนรักสนุกและชอบร้องว่าทำเพลง ชาวบ้านมักจะสนุกสนานจากงานประเพณีต่าง ๆ โดยอาจมีการดื่มสุราร่วมกันอย่างสนุกสนาน ซึ่งจะสอดคล้องกับคำกล่าวของ ก่อ สวัสดิพานิช (2533) ที่ว่า ชาวอีสานรู้จักแสวงหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ตนเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินในขณะที่ดำรงชีวิตอย่างแร้นแค้น โดยการชมมหรสพและการละเล่นในงานประเพณีต่าง ๆ นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ เขามา ดำเนตร (2536) ที่กล่าวว่า วิถีความบันเทิงของชาวอีสานที่พบมากคือ การดื่มเหล้าเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ส่วนมากจะดื่มเมื่อมีงานประเพณีต่าง ๆ นอกจากนั้นจากบทเพลงหมอลำตอนหนึ่งยังพบว่า แม้จะทำงานหนักในท้องนาที่ฟังเพลงจากวิทยุอย่างมีความสุข แสดงให้เห็นว่าสื่อวิทยุมีความสำคัญและเข้าถึงชาวอีสานได้ดี การฟังวิทยุยังอาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนอีสาน จะเห็นว่าปัจจุบันยังสามารถใช้สื่อวิทยุเพื่อการถ่ายทอดสาระความรู้ต่าง ๆ ได้

ส่วนค่านิยมอื่น ๆ ที่กล่าวถึงได้แก่ เรื่องความขยันและความอดทน ความทรูหว่า ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรักถิ่นฐาน คุณความดี ความกตัญญู การหวังความสุขในวันข้างหน้า การยอมรับบุญกรรมโดยไม่โต้แย้ง การพึ่งพาอาศัยกัน การเคารพผู้อาวุโส ความมัธยมย์ การรักษาหมู่เหล่าหรือรักพวกพ้อง การทำบุญ

การชอบเสียโชค ความรักญาติพี่น้อง การแบ่งชนชั้น การศึกษา ความสันโดษ และน้อยที่สุดคือ การเชื่อผู้มีอำนาจ ซึ่งค่านิยมต่าง ๆ ดังกล่าวจะเป็นการแสดงออกถึงวัฒนธรรมชาวอีสาน เพื่อให้บรรลุถึงความมุ่งหมายของสังคมหรือบุคคล นอกจากนั้นจะเห็นว่าค่านิยมต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นค่านิยมที่ดีควรแก่การปฏิบัติ ยกเว้นความทรูทรากที่แสดงถึงความพมเพื่อย ดังนั้น การถ่ายทอดค่านิยมที่เหมาะสมสามารถอนุรักษ์หรือปลูกฝังค่านิยมที่ดีต่าง ๆ ดังกล่าวต่อไปทางสื่อพื้นบ้านประเภทหมอลำได้ อันจะนำไปสู่ความคุ้นเคยและการรับรู้เกี่ยวกับความประพฤติที่เป็นที่ยอมรับกันในสังคมต่อไป

เกี่ยวกับความเชื่อ พบว่ามีจำนวน 242 เรื่อง จาก 1,198 เรื่อง ซึ่งมีการสะท้อนเนื้อหาสาระเป็นอันดับที่ 3 ในเพลงพื้นบ้านหมอลำในช่วงปี 2538 จะเห็นว่าเรื่องกฎแห่งกรรมเป็นความเชื่อที่กล่าวถึงมากที่สุด ทั้งนี้ คงเป็นการสอนให้คนทำความดีและประพฤติอยู่ในกรอบของศีลธรรม ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาสังคมให้รุ่งเรืองต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ รุ่งสุริยา เมืองเหล่า (2537) ที่ว่าความเชื่อเรื่องกรรมมีอิทธิพลในการควบคุมความประพฤติให้กระทำหรือปฏิบัติ เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะเห็นว่าชาวอีสานจะเชื่อถือเกี่ยวกับการสาบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจะพบมากกับหนุ่มสาวที่รักกันและหวังจะเป็นคู่ครองกันในอนาคต การสาบานจึงบ่งบอกถึงความไม่เชื่อมั่นในตนเอง เรื่องโหราศาสตร์จะเป็นแนวทางให้คนไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต เช่น ถ้ารู้ว่าชีวิตในวันข้างหน้าดีก็จะมีกำลังใจที่จะต่อสู้เพื่อสิ่งที่ดีกว่า แต่ถ้ารู้ว่าไม่ดีก็จะหาทางแก้ไขหรือป้องกัน หรือผ่อนหนักเป็นเบาได้ เรื่องนรกสวรรค์ก็จะสอนให้บุคคลทำความดี ซึ่งนับว่าเป็นการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจอันเป็นแนวทางของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาและยังสอดคล้องกับคำกล่าวของ มณี พยอมยงค์ (2529) ซึ่งกล่าวว่า เหตุที่นำเรื่องนรกและสวรรค์มากกล่าวอ้างเพราะมีวัตถุประสงค์เพื่อจูงใจคนให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี เมื่อจะทำความชั่วก็จะเกิดความกลัวที่จะต้องตกนรก เมื่อทำความดีก็จะเกิดความอึดเอมใจในผลบุญที่ตนจะได้รับ นับว่าเป็นวิธีการอันชาญฉลาดของคนโบราณ เพราะเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยควบคุมสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ส่วนความเชื่ออื่น ๆ ได้แก่ เรื่องการให้พร เรื่องภูตผีปีศาจและวิญญาณ เรื่องภูพเพสันนิวาส เรื่องไสยศาสตร์ เรื่องขวัญ เรื่องยักษ์ และน้อยที่สุดคือเรื่องยากกลางบ้าน ซึ่งเรื่องยากกลางบ้านนี้ได้บ่งบอกว่าชาวชนบทจะไม่นิยมรักษาด้วยแพทย์สมัยใหม่ ทั้งนี้ อาจสันนิษฐานได้ว่าสมัยก่อนยังไม่เจริญและไม่มีการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่ห่างไกลความเจริญ การคมนาคมไม่สะดวก ประชาชนมีความ

ลำบากในการเดินทางเข้าไปในเมือง ดังนั้น จึงต้องอาศัยการรักษาด้วยหมอนโบราณหรือใช้ยากกลางบ้าน หรือการใช้ยาสมุนไพรซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นเอง และปัจจุบันยาสมุนไพรก็เป็นที่ยอมรับในวง การแพทย์ โดยมีการศึกษาและพัฒนาเพื่อกลับมาใช้ยากกลางบ้านหรือสมุนไพรกันมากขึ้น ดังนั้น จะเห็นว่า เรื่องความเชื่อจะเป็นรากเหง้าของความรู้สำนึกคิดและพฤติกรรมที่แสดงออก แม้ปัจจุบันวิทยาศาสตร์เจริญ ก้าวหน้าไปมาก แต่มนุษย์ก็ยังมีพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่อกันอยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งสอดคล้องกับคำ กล่าวของ มณี พยอมยงค์ (2529) ที่ว่าความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ เกิดพลัง เกิดการสร้างสรรค์ เกิดความ สามัคคี เกิดรูปธรรมเกิดปัญหา เกิดการนับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง และเกิดฤทธิ์ทางใจ

เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี พบว่ามีจำนวน 79 เรื่อง จาก 1,198 เรื่อง ซึ่งมีการสะท้อน เนื้อหาสาระน้อยที่สุดในเพลงพื้นบ้านหมอลำในช่วงปี 2538 โดยจะกล่าวถึงประเพณีเกี่ยวกับชีวิตมากกว่า ประเพณีในฮีตสิบสอง ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ การแต่งงานและการผูกเสี่ยว ส่วนประเพณีในฮีตสิบสอง ได้แก่ บุญข้าวจี บุญพระเวส บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา และบุญกฐิน ซึ่ง จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538) กล่าวว่า ท้องถิ่นอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เคร่งในประเพณี ชีวิตชาวบ้านตลอดปีจะมี กิจกรรมตามความเชื่อทางศาสนาและตามค่านิยมของชุมชน มีการนำมาสะท้อนให้เห็นในเพลงพื้นบ้านหมอลำ เช่นกัน และประเพณีเหล่านี้ยังคงถือปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน

ขนบธรรมเนียมประเพณีจะบ่งบอกถึงความเจริญของมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่น จากบทเพลงที่วิเคราะห์พบว่าประเพณีต่าง ๆ จะส่งผลให้เกิดความสามัคคีและความสงบสุขในสังคม ตลอดจนเกิดความรัก ถิ่นฐานของตนเองมากขึ้น นอกจากนั้นยังส่งผลถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยใช้ วัฒนธรรมมาเป็นจุดขายสำหรับการท่องเที่ยวอันเป็นเรื่องราวการสื่อสารการตลาด ซึ่งจะพบว่านักท่องเที่ยวทั้ง ชาวไทย และชาวต่างประเทศส่วนหนึ่งมักจะท่องเที่ยวไปเพื่อชมประเพณีต่าง ๆ ของชาวอีสาน และผลพวงที่ ตามมาคือเศรษฐกิจของท้องถิ่นที่ดีขึ้น อันจะเป็นปัจจัยหนึ่งในการพัฒนาสังคม และถ้าเพลงหมอลำสะท้อนสิ่ง เหล่านี้เสมอ ๆ คนอีสานจะภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนที่มีประเพณีอันดีงาม และยังส่งผลให้คนอีสานรักถิ่น ฐานของตนเอง ไม่โยกย้ายถิ่นให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาการปรับตัวในต่างถิ่น การถูกฉ้อโกงหลอกหลวง เป็นต้น นอกจากนั้นเพลงพื้นบ้านหมอลำจะสอนสั่งให้คนมีความสามัคคี และคนอีสานก็นิยมฟังเพลงหมอลำ อยู่แล้ว จึงนับว่าเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพ

เกี่ยวกับความรู้เรื่องต่าง ๆ พบว่ามีจำนวน 54 เรื่อง จาก 1,198 เรื่อง ซึ่งมีการสะท้อนเนื้อหาสาระน้อยที่สุดในเพลงพื้นบ้านหมอลำในช่วงปี 2538 จะเห็นว่ามีกรกล่าวถึงเรื่องการเมืองการปกครองไว้มากที่สุด โดยการให้ความรู้ว่าการขายสิทธิ์ขายเสียงของประชาชนเป็นสิ่งที่ทำให้เสียชื่อเสียงและเป็นผลเสียซึ่งทำให้เกิดปัญหาบานปลายในสังคมได้ ดังนั้น นอกจากเพลงพื้นบ้านจะบ่งบอกถึงสภาพความเป็นไปของการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในปัจจุบันแล้ว ประชาชนยังได้รับความรู้ที่ว่ากรกระทำดังกล่าวจะเป็นผลเสียย้อนกลับมากที่สุดตนเองและท้องถิ่น อันจะส่งผลให้ประชาชนมีความตระหนกมากขึ้นในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาประเทศชาติ

ส่วนความรู้ด้านอื่น ๆ ที่พบในเพลงพื้นบ้านหมอลำที่สร้างขึ้นเพื่อจัดจำหน่ายจะมีน้อยและผิวเผิน ได้แก่ การสาธารณสุข ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสังคม ปรัชญาและโหรา การอนุรักษ์วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ จากสาระต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดในบทเพลง ทำให้ทราบถึงข้อมูลความต้องการและปัญหาต่าง ๆ ของชาวอีสาน เช่น ปัญหาความยากจน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการตอบสนองความต้องการ การแก้ปัญหาและการส่งเสริมให้มีการพัฒนาต่อไป แต่การที่เพลงพื้นบ้านหมอลำสะท้อนสาระความรู้ด้านอื่น ๆ อยู่น้อยสันนิษฐานได้ว่าเพลงหมอลำที่นำมาวิเคราะห์เป็นเพลงที่จัดทำเพื่อการจำหน่ายเป็นการพาณิชย์ จึงมิได้มุ่งหมายที่จะให้ความรู้แต่มุ่งที่การให้ความรู้สึกรทางอารมณ์และความบันเทิง อย่างไรก็ตามนักแต่งเพลงมีการสอดแทรกสาระบางอย่างที่ให้ความรู้ด้วย ทำให้ประชาชนได้รับความรู้ที่หลากหลายโดยไม่เป็นความตั้งใจ

จากการวิเคราะห์เนื้อหาเพลงพื้นบ้านหมอลำในช่วงปี 2538 อาจกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของชาวอีสานซึ่งประกอบด้วยความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี การดำเนินชีวิต และความรู้ด้านต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดในบทเพลงเป็นการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่และผลได้ระยะยาวสามารถอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงามไว้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการพัฒนาคนและแม้ว่าปัจจุบันจะได้รับอิทธิพลต่าง ๆ จากสังคมตะวันตกในยุคโลกไร้พรมแดน แต่วัฒนธรรมอันดีงามก็ยังคงดำรงอยู่ได้จากการสื่อสารเผยแพร่ผ่านสื่อเพลงหมอลำ ดังนั้นนักแต่งเพลงควรมีบทบาทและมีจิตสำนึกในการสอดแทรกเนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาไว้ด้วย เพราะจากคำกล่าวของ อนุภา เมษศรีทองคำ (2534) ที่ว่าปัจจุบันการผลิตผลงานเพลงมีลักษณะของพาณิชย์ศิลป์ (Commercial Art) หรือที่เรียกว่า "อุตสาหกรรมเพลง" นั่นคือเป็นการผลิตผลงานเพลงออกมาเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดโดยตรงเท่านั้น ดังนั้น นักแต่งเพลงพื้น

บ้านหมอลำควรคำนึงถึงความรู้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต คุณภาพของคนและการจรรโลงวัฒนธรรมอันดีงามด้วย นอกจากนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาภาคอีสาน น่าจะมีส่วนกระตุ้นให้นักแต่งเพลงเหล่านี้เกิดความร่วมมือในการสอดแทรกความรู้ที่มีประโยชน์ ซึ่งเนื้อหาสาระต่าง ๆ ในบทเพลงจะเป็นสื่อที่โน้มน้าวให้ผู้รับสารหรือประชาชนเกิดความเชื่อ หักศนคติ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่เหมาะสม เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาบ้านเมือง นอกจากนี้ การกระตุ้นศิลปินเพลงให้มีความตระหนักถึงบทบาทของเพลงพื้นบ้านหมอลำก็เพื่อจะทำให้เกิดซึ่งการถ่ายทอดความรู้และศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม ตลอดจนความรู้เพื่อการพัฒนาคนและพัฒนาท้องถิ่นเพื่อให้เจริญทัดเทียมกับถิ่นที่อุดมสมบูรณ์อื่น ๆ เพราะภาคอีสานมีข้อด้อยหลายอย่างที่ต้งพัฒนา และเพลงพื้นบ้านหมอลำก็เป็นสื่อพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่เปรียบเสมือนเป็นสายใยของสังคมและมีส่วนสำคัญต่อกระบวนการสังคมประภคิต ตลอดจนการทำหน้าที่เป็นกลไกสังคมในทางที่สามารถสื่อสารให้เกิดประสิทธิผลเพื่อผลักดันให้สังคมพัฒนาตามเป้าหมายได้

ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงาน

1. หน่วยงานทางด้านการศึกษาคควรบรรจุการเล่นพื้นบ้านประเภทหมอลำไว้ในหลักสูตรในชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา เพื่อให้คุ้นเคยในการฟังเพลงหมอลำได้อย่างเข้าใจและปลูกฝังความชอบในเพลงหมอลำ ตลอดจนสอนให้เด็กนักเรียนมีความภาคภูมิใจในเพลงพื้นบ้านหมอลำ
2. ควรจัดให้มีการสัมมนาหร่งนักแต่งเพลงพื้นบ้านหมอลำ บริษัทผู้ผลิตและสร้างสรรค์ผลงานเพลง กับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง ในการที่จะกระตุ้นให้เล็งเห็นความสำคัญของเพลงพื้นบ้านหมอลำในฐานะสื่อเพื่อการพัฒนา ด้วยการสอดแทรกเนื้อหาความรู้ต่าง ๆ ในบทเพลงหมอลำ
3. ควรจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เพลงพื้นบ้านหมอลำ เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ประวัติหมอลำที่มีชื่อเสียง เทปคาสเซต แผ่นเสียง และตำราเกี่ยวกับหมอลำ อันจะส่งผลให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ได้ง่ายขึ้น และเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานให้มีคุณค่าสืบไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาผู้รับสารโดยศึกษากลุ่มที่นิยมเพลงหมอลำ ความเข้าใจภาษาในบทเพลงหมอลำ อรรถประโยชน์ที่ได้รับจากเพลงพื้นบ้านหมอลำ ความสามารถในการนำความรู้จากเพลงพื้นบ้านหมอลำไปประยุกต์กับชีวิตประจำวัน เป็นต้น
2. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิผลของเพลงพื้นบ้านหมอลำต่อสังคม เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีความตระหนักถึงคุณค่าของเพลงพื้นบ้านหมอลำที่จะนำเสนอต่อไป
3. ควรมีการวิเคราะห์เนื้อหาเพลงพื้นบ้านหมอลำย้อนหลังไปประมาณ 3 - 5 ปี และวิเคราะห์ในปีต่อไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อหาจุดร่วมและข้อแตกต่าง ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจในสภาพสังคมอีสานได้กว้างขวางมากขึ้น
4. ควรมีการศึกษาว่าภาครัฐมีการนำเพลงพื้นบ้านหมอลำมาใช้ประโยชน์ในการถ่ายทอดความรู้ความคิดมากน้อยเพียงใด สัมฤทธิ์ผลเพียงใด มีปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้าง และศิลปินพื้นบ้านหมอลำให้ความร่วมมือเพียงใด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย